

ב"ה

הרב ארי שבט

"הבהרת השקפת הרב קוק זצ"ל לגבי גבולות אהבת-ישראל והסובלנות-

הרקע מאחורי האגרות לבנים המרדנים של ר"ד מילשטיין

הופיע בצורה מקוצרת בכתב-העת "שבת", כ"ט באב תשע"ח, עמ' 4

שאלה גדולה ולא-פתורה ניצבת בפני לומדי אגרות הראי"ה של הרב קוק: "אכן, מה קרה בסוף לאותם הבנים של הרב דובער מילשטיין, שעזבו את התורה ויעץ לו הרב, בסדרת מכתבים קלאסיים (שעליהם יצאו לאור 2 חיבורים שלמים!)¹, להרבות באהבתם? האם האגרות עזרו להשיבם למוטב?!"

התוצאות מעניינות במיוחד משום שכותב הרב קוק בביטחון שהאהבה והקרבה שירעיף למרות מרידתם, יועילו להחזירם לדרך התורה, ולפחות חלק מצאצאיהם ישובו למוטב.

הסקרנות גדלה אף יותר כשנחשפים לדבריו המרגשים של הסופר אז"ר בלוח שנת תרע"א/1911: "לימים בא בן אחד של אותו רב לארץ ישראל, ונכנס אל הראי"ה ואמר לו, כי אביו הראה לו את מכתבי הראי"ה ופעל עליו פעולה כבירה מאד, עד שנשתנה לגמרי, והודה לו על זה מעמק לבו"². אך תמוה, הננו רואים ששוב בשנת תרע"ג, עוד מתאונן רד"מ על מרידתם של בניו. אז מה קרה בסוף איתם ועם צאצאיהם?

עד היום, ההדרכה שבששת האגרות הקלאסיות הללו, מהוות בסיס ללימוד סוגיית אהבת-ישראל בכלל, ובפרט, כיצד להתייחס ל"בנים שובבים", העוזבים את דרך התורה.

רבים לא מודעים לכך שגם הרצי"ה קוק, כשערך את המהדורה המקורית של אגרות הרב בשנת תרפ"ג, החליט שהאגרות הללו יתפשו מקום מכובד, מרוכז ומרשים ביותר בראש הספר. אמנם, כמו בכל האגרות שם, לא מצוין שמו של המכותב הרב מילשטיין, אך דווקא בכך מתחזק הרושם בעיני הקורא, שמא מדובר בבנים שונים ומשפחות שונות, ואולי אף בכוונה מתחדדים הדברים, שאכן תופעת הבנים המורדים בדורנו איננה חריגה כלל.

בסייעתא דשמיא של ממש, צאצאי משפחת מילשטיין יצרו איתי (!) קשר, ונדהמתי לגלות שבני רד"מ הם דווקא דמויות מפורסמות ביותר, ושיש לכך השלכות עקרוניות בהבנת תורת הרב קוק.

התברר שבנו נפתלי, הוא המדינאי הבינלאומי, Anatole Muhlstein, חתן לשלשלת רוטשילד מצרפת, עליו כתוב ערך מכובד באתר הרשמי של מדינת פולין, ואף ספר ביוגרפי שלם בפולנית, "היהודי של פילסודסקי", ולפיו, היה מועמד להיות שר החוץ של בן-גוריון!

כמו כן היסטוריונים פולנים מכירים היטב גם את בנו שמואל/שמולקה, אך בשמו הפולני סטניסלב ("סטוד") מילצקי, ובעיקר בתור "גיסו של" סטפן סטריזינסקי, לימים ראש-העיר של וורשה עד שנת תרצ"ט, ושל מיצ'יסלאו סטריזינסקי, מהמנהיגים הצבאיים של אותה רפובליקה הפולנית של פילסודסקי שבין מלחמות העולם. לפי המשפחה, הוא אף כיהן כיו"ר הבנק הלאומי של פולין, תפקיד סביר ביותר אם נזכור את הקשרים שיש לו מצד אחיו וגיסיו.

באופן אירוני, התברר שבניו של רד"מ הם הרבה יותר מפורסמים ממנו, אך משום שינוי האיות של שמותיהם בלעז, וכלל מחסור מצער של עיסוק במחקר בין-תחומי בעולם התורה (עליו התאונן הרב קוק כבר בזמנו), המידע לא "סונכר".

¹ לידידינו הר"ש אבינר, במרחקים יזכרוננו: יחס לבנים ולבנות מתרחקים מן התורה על פי מרן הרב קוק, בית אל תשע"ג, והר"ע כנרת, "אך טוב וחסד", איתמר תשע"ג. ששת האגרות הן: אגרות הראי"ה א' סימנים נ, קיג, קלח, שלב (עמ' נח, קמג, קע, שסח), ואגרות ב, סי' שעה ותקט (עמ' לג, קמב), משנות תרס"ז-תרע"ג.

² "כתר תורה-לצורתו הרוחנית של רבניו ראי"ה קוק שליט"א", "הדפסה מיוחדת מ"לוח ארץ ישראל", ירושלים תרע"א, עמ' 9.

ר"ד מילשטיין (תרס"ו-תרצ"ה/1855-1935), הוכר בוורשה בתור איש אמיד, בעל עסקי עצים משגשגים. הוא היה מתמיד בלימודו, ובמיוחד בשינון משניות, אפילו תוך כדי עבודתו ביערות. רק לאחר 12 שנות נישואין וברכות רבות מצדיקים רבים, נפקדו דובער ומרים בשנת תרמ"ב/1882 בלידת בנם הבכור חיים-זאב. לאחר כארבע שנים נולד שמואל/שמולקה ובשנת תרמ"ט/1889 נולד נפתלי. לפי ה"זכרונות" של רד"מ, חיים-זאב נשאר נאמן לתורה ומצוות, והבעיות הדתיות היו עם בניו הצעירים.

הרב דובער מילשטיין

עוד לפני נסיעתם ביחד לישיבה בקוליבל בהיותם בני 13 ו-16, הושפעו שמולקה ונפתלי על ידי כמה יהודים "וורשאים" צעירים, שהיו סוציאליסטים ופולנים-לאומיים. במיוחד דיברו אליהם הרעיונות של שויון ליהודים ולאנושות כולה, ורעיון העצמאות הפולנית, אך שהתחלקה ונשלטה במשך יותר ממאה שנה בידי רוסיה, גרמניה ואוסטריה. שמולקה, שהיה יותר "מרדן", הוביל גם את נפתלי להתחיל ללמוד פולנית. לאחר זמן מועט, הורחקו השניים מהישיבה והשקיעו מרצם בלימודים כלליים.

האחים כבר נטלו חלק בניסיון המהפכה הכושלת נגד הצאר הרוסי בשנת תרס"ה/1905, ואף החביאו אז פצצות במחסני העצים של אביהם. בשלב זה, בשנת תרס"ו, השתתף אביהם רד"מ, בסיוור יקר ונדיר באותם ימים, במשך כחודשיים וחצי בארץ הקודש, שם פגש לראשונה את מרן הרב קוק זצ"ל ביפו, להתייעץ עמו כיצד להתייחס לסוררים בני ה-20-17, שעזבו את דרך ה', הדרכה שהמשיכה לאחר מכן בהתכתבות, במשך שבע שנים.

למרות הקושי עבור "חסיד" ללכת נגד דברי רבו, האדמו"ר מפאריסוב, שהורה לרד"מ להחרים את בניו, בחזרתו מפגישותיו עם הרב קוק, העדיף האב את הדרכתו להתפייס, דבר שהחזיר שלווה לביתו.

רד"מ סיכם את הדרכת הרב קוק: ש"הזהיר אותי בזה לקרובם וליתן להם תמיכה כפי כוחי, אשר בזה יכבדו אותי ויועילו דברי אליהם, באם לא בכל, יהיה עכ"פ במעט, וזה המעט לרב יחשב".

עד שנת תרס"ח/1908, נעצרו שמולקה ונפתלי על ידי שלטון הצאר עבור פעילותם הלאומית לשחרור פולין. עורכי דינם סידרו את שחרורם בתנאי שיצאו מוורשה ומאזור שלטון הצאר הרוסי, והם נאלצו לעבור לקרקוב ולאחר מכן ללבוב. שם בגליציה הפולנית השלימו מבחני הברות, ושם פגש נפתלי לראשונה את המנהיג מרשל פילסודסקי והאינטליגנציה הפולנית, והתרשמות ההדדית הייתה חזקה במיוחד.

נפתלי, המזוהה עכשו בשם אנטול, נמצא בגינבה בשנת תרע"א/1911, שם למד שלוש שנים באוניברסיטה, ופירסם מאמרים בכתבי עת סוציאליסטים. האחים מילשטיין המשיכו לצרפת, שם התרשמו והתיידדו עם האחים סטרזינסקי, מראשי תומכי מהפכת פילסודסקי.

אנטול המשיך מפאריס לאוניברסיטה של בריסל. על אף התרחקותו ונישואיו הקצרים לסוזן דומונט, בתו הנוכחיה של אחד ממנהיגי המהפכה שם, עדיין העסיק אותו גורלם של אחיו היהודים. בגיל 24 הוא פרסם חוברת בשם "התבוללות, פוליטיקה וקידמה", שבה מתאונן על כך שיש יהודים מתבוללים הרואים את עצמם רק כפולנים, ולא תורמים כלל לאחיהם המוני היהודים להיכנס לתנועה הלאומיות הסוציאליסטית הפולנית.

הוא מתואר כגבר גבוה ומרשים ביותר, מנהיג כריזמטי עם ראש מבריק, אוטודידקט, בעל אמביציה עיקשת, זיכרון נפלא, ידיעות רחבות, בעל חיוך נעים ומעורב עם הבריות. הייתה לו בקיאות יוצאת דופן בספרות

ובתרבות הפולנית והרוסית (ואף תרגם, יחד עם חברו, כמה ספרים רוסים קלאסיים לצרפתית), וגם בהיסטוריה של אירופה בכלל. הוא פתח את עיני אנשי מערב אירופה לגורלה של פולין.

למרות שהתרחקו ממנו מבחינה רוחנית וגיאוגרפית, המשיך רד"מ על פי הדרכת הרב קוק, לפרנס גם בהגלותם בגליציה, גינבה, פאריס ובריסל, עד תום מלחה"ע הראשונה בשנת תרע"ט/1919.

משנת תרע"ט/1919, חזר נפתלי לפעילות יהודית, לכהן כאיש הביצוע תחת איל-ההון היהודי הבלגי-צרפתי פראנץ פיליפסון, יו"ר יק"א, למיין את היהודים הרבים ממזרח אירופה, שפנו לסיוע להגר, בעיקר כחקלאים, לדרום אמריקה, קנדה וא"י. גם כעבור יותר מעשור, מצאנו שהוא עזר לאחיו היהודים בארגון פיק"א, ואף תרם להם כסף עד סוף ימיו.

בקיצור, הננו רואים שבמידה מסוימת, כבר התחילו להתקיים דברי הרב קוק, שנפתלי, פעיל לאומי-פולני, חזר לעזור לעמו ישראל.

המהפך: הבנים מפרנסים את אביהם

במקביל, לאחר הכרזת העצמאות של פולין, התחיל "אנטול" לשרת משנת תרע"ט/1919 בצוות הדיפלומטי בבלגיה, ולימים היה מספר 2 לשגריר פולין בצרפת. הוא נחשב ליועץ מדיני מרכזי, ריכז את המשלחת הפולנית לליגת-האומות, והיה איש המרכזי בקשרים בין פולין למדינות רבות, גם בהכנות לקראת מלחה"ע השנייה. הוא כונה "היהודי של מרשל פילסודסקי".

נפתלי אנטול מילשטיין - בתרצ"ב - בתקופת עבודתו במשרד החוץ הפולני

בשנת תרצ"ב/1932 התחתן בשנית, אך הפעם ליהודיה מיוחסת ביותר, דיאנה, נינתו של "הנדיב הידוע" הברון אדמונד בנימין דה-רוטשילד זצ"ל, בטקס יהודי (!) מלא בבית הכנסת הגדול שבפאריס. נישואיו ל"רוטשילד", חיזקו את מעמדו בצרפת, והביאו לביתו פוליטיקאים רבים ומשפיעים.

בשלב זה המצב במשפחת מילשטיין "התהפך", ובמקום שרד"מ, העסקן האמיד, יתמוך בבניו, הצעת הרב קוק שוב עלתה יפה, ובניו המכבדים הרגישו מחויבות לכלכל את אביהם. בעקבות המהפכה, גניבה וסכסוכים, הייתה הרעה חמורה במצב נכסיו. בשנת תר"פ/1920 נאלץ רד"מ למכור את ביתו לבניו שמולקה ונפתלי, ובכך גם נמנע החרמתו, ובתרפ"א אף נזקק לעזוב את מסחרו בעצים.

בטבת תרפ"ג עלה רד"מ לירושלים. בשלב ראשון היה גר בביתו של הרב קוק, ולאחר מכן חי בצניעות בבתי ורשה. בין שנות תרפ"ד-תרפ"ה, עלו גם בנו, ר' חיים-זאב ונכדו יחזקאל-אליעזר, מה"אגף הדתי" והעני של בני רד"מ.

על אף השחיקה במטבע הפולני, שלחו בניו, ובמיוחד שמולקה, "הכלכלן סטוך מילצקי", כסף לפרנס את אביהם, אשתו השניה ובני-ביתם.

לאחר נישואיו לרוטשילד בשנת תרצ"ב, ביקר נפתלי את אביו בירושלים וקנה לו דירה גדולה בת 3 חדרים, על יד "קולנוע אדיסון". תמיכת הבנים, תוצאה ישירה מגישת האהבה של הרב קוק, נמשכה לא רק עד פטירת רד"מ בשנת תרצ"ה, אלא גם לאחר מלחה"ע השנייה שלח נפתלי 26 ליש"ט מדי חודש דרך פיק"א, לאחיו חיים-זאב.

כצפוי, הצלחתו והשפעתו של "אנטול" גרמה קנאה ועוינות אצל חלק מהפולנים. בסופו של דבר, לאחר פטירתו פטרונו, הנשיא פילסודסקי, בשנת תרצ"ה/1935, הורידו שר החוץ לתפקיד "יועץ". לאחר כניעתה של צרפת לגרמניה בשנת ת"ש/1940, ברח נפתלי לניו יורק עם משפחתו הרחבה.

בצורה אירונית, אותה לאומיות פולנית לה הקדיש את חייו, בסופו של דבר טרקה בפניו דלתות, וכפי הנראה לא היו לו נקיפות מצפון להוציא אזרחות אמריקאית. לאחר המלחמה, חזר לפאריס והוציא גם אזרחות צרפתית.

במקביל, התגורר שמולקה בוורשה והתקדם עד שכיהן כיו"ר הבנק הפולני הלאומי. אח"כ בעזרת נפתלי, עבר לפאריס, אך לעומת אחיו, לא הרגישו "סטוד" ואשתו, שום סכנה ודחיפות לעזוב, וסמכו במיוחד על נכריותה של אשתו הלנה ועל שמו הפולני. לפי מקור אחד סטוד אף התנצר. אך בסוף נעצר שמולקה הי"ד על ידי משטרת וישי ונרצח במחנות ההשמדה בשואה.

יחסו ליהדותו

נפתלי/אנטול מילשטיין לא חזר לדתו, אך מעולם לא הכחיש את יהדותו. הוא שירת את פולין בנאמנות, אך לא בגלל לאומיות עמוקה אלא בעיקר בזכות הערצתו לפילסודסקי.

מבחינת פעילותו, עבודתו ביק"א ותרומותיו לפיק"א ביטאו את זיקתו לעם ישראל, כך גם חזרתו לשאת יהודיה מיוחסת מבית רוטשילד בחופה וקידושין בבית הכנסת.

במקצועו הפוליטי, כתב נפתלי רבות על אנטי-שמיות, ואף חזה שמאות אלפי יהודים יושמדו בפולין. הוא התאונן שאינו מבין איך העולם שונא את היהודים, בעודו חייב לעמנו כל כך הרבה. על פי עדות המשפחה, ערכו סדר פסח בביתו, ונפתלי היה היחיד משתי המשפחות שעדיין היה יכול לקרוא עברית!

גם בסוף ימיו, חבריו הקרובים ביותר היו יהודים: ארתור רובינשטיין הפסנתרן האגדי שהופיע רבות בהתנדבות בישראל ועבור פצועי צה"ל, קרוי כאן יער על שמו, ושאף ביקש להיקבר כאן. כמו כן היה ידיד ויועץ לכמיקאי האטומי ברטרנד גולדשמיט, לימים אחד ממקימי הכור הגרעיני בדימונה.

לפי הביוגרף הפולני, כאשר קמה מדינת ישראל, הציע בן גוריון לנפתלי את תיק שר החוץ, אך בדומה לאלברט איינשטיין, לו הוצע הנשיאות, סירב מילשטיין והסביר שהקב"ה לא יעד את היהודים כדי לגדל פרדסים. הוא גם התקשה להאמין שתשרוד מדינת היהודים מול כל הערבים.

נפתלי נפטר בשנת תשי"ז/1957, ולא נשאו תפילות כלל בלווייתו.

צאצאיו של ר' דובער מילשטיין

בנו בכורו, הרב חיים-זאב שנשאר דתי ועלה לארץ, הקים שבט גדול של צאצאים דתיים וחרדים. להבדיל, שמולקה הי"ד שנשא גויה, נרצח בשואה ולא השאיר ילדים.

אך כאמור, הודות להדרכת הרב קוק לא להחרים אלא להרעיף אהבה, לפחות נפתלי חזר במידה מסוימת לעמו, חלק מבנותיו התקרבו אף יותר, וחלק מנכדיו וניניו אף יותר!

לנפתלי ודיאנה נולדו בפאריס שלוש בנות.

הסופרת אנקה מילשטיין (Anka Muhlstein), ילידת תרצ"ה/1935, התחתנה לראשונה עם גוי צרפתי, ואחד מבניהם הוא Stephane Dujarric de-la Rivière, שנשמע בכל יום בחדשות כדוברו של מזכיר האו"ם (כבר הודעתי על כך למשרד החוץ, שהוא נצר למשפחות הצדיקות: רוטשילד ומילשטיין, ואולי יום יבוא ויעזור אף הוא לעמו!). לאחר גירושיהן, חזרה אנקה והתחתנה עם הסופר היהודי לואיס בייגלי, ניצול שואה.

אנקה היא סופרת מפורסמת שחיברה רבי-מכר, ביניהם ספר על הסבה-רבה שלה, "Baron James- The Rise of the French Rothschilds". שם בסוף הספר, היא מעמידה בגאווה את גיבור הספר בכך שהוא לא התפשר על יהדותו. "ערכיו לא יכלו להיות יותר עקביים... [כולל] נאמנותו לקהילה היהודית". היא מסיימת בהערכה, "הרוטשילדים לעולם לא הפסיקו לקחת אחריות להנהגת הקהילה היהודית...".

הצעירה, הלנה נוריסאר, ילידת תרצ"ו/1936, היא אומנית בינלאומית עם זיקה לישראל, שקיימה תערוכה של יצירותיה בתל אביב בשנת תשל"ב, וחזרה להשתמש בשמה היהודי: Cecile Muhlstein. בין ילדיה, חלק נישאו ליהודים מסורתיים, ובין נכדיה, יש שחזרו לשורשיהם היהודים אף יותר. כפי שמעידים הצאצאים בסוף הקדמתם לזכרונות זקניהם רד"מ,

תשובותיו של הרב קוק שפורסמו ב"אגרות הראי"ה" עודדוהו לתמוך בבניו, לשמור על קשר עמם בבחינת: "שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו". כל ימיו קוה והתפלל שיזכה לראות בקיום הברכה "והשיב לב בנים על אבותם". אמנם הוא לא זכה לכך, אבל יוצאי חלציו זכו לראות בקיום ההבטחה בראותם נכדיו שבים לדרך אבות.

ראוי לציין שהתחזקותם של הנינים של נפתלי היא תוצאה ישירה של האהבה והקשר עם בני-דודיהם בארץ, הממשיכים בהדרכתו של מרן הרב זצ"ל לזקנם ר"ד מילשטיין.

מיהו הבן שהושפע "פעולה כבירה" מהאגרות "עד שנשתנה לגמרי"?

בחיפושנו אחר זיהוי הבן שביקר בארץ בסביבות שנת תר"ע/1910 והודה לרב שאגרותיו עשו עליו "פעולה כבירה" מאד עד **שנשתנה לגמרי**", לצערנו, לא יתכן שמדובר בשמולקה ונפתלי, בני ה-24-21, בשיא פעילותם הסוציאליסטית-לאומית, ועסוקים בלימודי החול שהיו צריכים להשלים כהכנה לאוניברסיטה. גם לאחר דברי אז"ר הללו בשנת תר"ע, מצאנו שהרב נוקק שוב לחזק את רד"מ באהבת בניו הסוררים שבוודאי לא "השתנו לגמרי".

שתי אפשרויות עומדות לפנינו: או שחיים-זאב הבכור הדתי, ביקר בארץ בשנת תר"ע, ושאלו היו ספקות מבחינה דתית, אך אלה שתי עובדות שאין להם כל זכר בזיכרונות המפורטות של רד"מ או אצל בני המשפחה (ובפרט שבתר"ע, חיים-זאב היה כבר בן 28 וטרוד עם ילדים). ועוד, בכור זו, המתמיד והנאמן לתורה, גם אם נאמר שהיו לו ספקות, קשה לומר שהיה זקוק "להשתנות לגמרי".

האפשרות השנייה היא שיתכן שהסופר היצירתי אז"ר, שכל כך העריץ את הרב קוק, ואף שימש לו כעין "סוכן" להנגיש את משנתו לחבריו הסופרים מהעלייה השנייה, המציא את הסיפור על אודות "הבן של אותו רב". הגיוני שסופר "יפברק" סיפור כש"עדין רחוקים", המשרת את מגמותיו הברורות והברוכות.

ההשלכות למשנת הסובלנות של הרב קוק

חשיפת הרקע של בני רד"מ מכריעה ספק חשוב ואקטואלי. למרות שיש מרבני דורנו המבחינים בין החלוצים האידיאליסטים עליהם דיבר הרב בזמנו, שצריכים לאהבם, לעומת ה"שמאלנים" של היום, שלשיטתם אינם ראויים לאהבת ישראל משום שמידת "לאומיותם" מוטלת בספק, חשיפת פעילותם של בני רד"מ מפריך את גישתם אליבא דרב קוק.

בני רד"מ לא היו חלוצים ציוניים, אלא אדרבה, סוציאליסטים שמאלנים, ופולנים-לאומיים. הרב לא התייחס אליהם כ"ערב-רב", או "שונאי-ישראל" שצעדו מחוץ למחנה ואיבדו את הסגולה הישראלית (עיי' אגרת תקנ"ה). אדרבה, הדרך "לומר להם שיש בנטיותיהם כמה דברים טובים", ושיש להבהב את הניצוץ הישראלי גם אצלם, ובטוח שזה יצליח, לפחות אצל חלק מצאצאיהם.

התברר שהאגרות הקלאסיות הללו לר"ד מילשטיין נלמדות בצדק, בהיותם כל כך אקטואליות. שסובלנות הראי"ה היא לא רק אידיאולוגיה ראויה ו**צודקת** גם כלפי יהודים סוציאליסטים לאומיים-פולניים (!), וכל שכן

כלפי ה"שמאלנים" הציוניים של היום, שמזדהים עם ישראל ולא עם לאומיות אחרת, אלא היא אף טקטיקה כדאית ו**חכמה**, כדי לשמור קשר איתם ועם צאצאיהם :

"ובניהם אשר יולדו יוכלו להיות טובים מאבותיהם" (אגרות הראיה א, עמ' נט), "עד שמצילין ע"י הדרכה זו **נפשות ודורות**, בעה"י" (ג, עמ' קמג). "ואפילו אם חלילה יהיה המושפע כ"כ גרוע עד שהוא בעצמו לא יזכה לשוב בתשובה, יפעול כח הגרעין הזה על טבע-נפשו ו**נפיק מיניה זרעא מעליא** [=יצא **ממנו ילד טוב**], שישוב בתשובה, ויתקן ג"כ את נפש אביו, כדין 'ברא מזכא אבא' (ב, עמ' קפח)."

הרב ארי יצחק שבט מכהן כראש המרכז התיעודי של "בית הרב קוק" בירושלים, ומרצה במכללת "אורות ישראל" ובמדרשות נוספות. הוא מחבר הספר "להרים את הדגל - דגל ישראל והדיבור בעברית במקורות".